

Hüseyin KABA

Dr. Öğr. Gör., Taşkent Ali Şir Nevai Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi, Taşkent,
Özbekistan (kaba5559@gmail.com) <https://orcid.org/0000-0001-7682-6261>

ÇAĞATAY TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR SABUNCULUK RİSALESİ: RİSÂLE-İ SÂBÛN-GERİ^{*1}

Özet

Meslek seçimi bir insanın hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biridir. Öyle ki çağlar içinde bazı meslek ve meslek erbapları diğerlerinden daha fazla itibar görmüştür. Geçmişten günümüze her bir mesleğin tarihçesini ve usullerini anlatan risaleler kaleme alınmıştır. Meslek gruplarındaki teşkilatlanma devlet yapılanmasının da ipuçlarını yansıtır. Bu nedenle bir toplumdaki mesleklere ait bu risalelere bakılarak o toplumun sosyal hayatı ve yaşam felsefesi hakkında çıkarımlarda bulunulabilir. Bu çalışmada Hüseyin KABA'nın şahsi kütüphanesinde bulunan bir mecmua içinde “Risâle-i Şâbüngerî Bu Turur” adıyla kayıtlı, Çağatay Türkçesiyle yazılmış bir yazma eser incelenmiştir. Günümüz Türkçesiyle Sabuncu/luk Risalesi olarak adlandırılabilir. Eserin 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında yazıldığı düşünülmektedir. Eserde Sâbüngerlik mesleğinin on vacibi ve on yedi pir, mürşit isimleri sıralanır. Bütün pir ve üstatların risaleyle amel kıldıkları belirtildikten sonra her üstadın da bu risaleye göre mesleklerini yapmaları, risâleyi okumaları, okutmaları tavsiye edilir. Risâle okuyanların bereket bulacakları okumayan ve amel kılmayanların ise ahirette pir, üstatlar karşısında müşkül duruma düşecekleri, utanacakları hatta bu risaleyle amel kılmayanların yediklerinin haram olduğu belirtilir. Ayrıca sabun yapımında kullanılan malzemelerin kökeni, nitelikleri, sabunun yapım aşaması ve pazara götürülüp satılmasına kadar yapılan her işlem basamağında hangi duanın okunacağı belirtilir. Çalışmamızda öncelikle Türk kültüründe fütüvvet yazma geleneği ve bu doğrultuda oluşturulan risaleler ve bu eserlerin özellikleri üzerinde durulmuş ve eserin transkripsiyonu yapılarak şu ana kadar sabunculuk hakkında tek nüsha olup Molla Muhammed Miskin Gedayî tarafından yazılmış olan “Risâle-i Sâbün-gerlik” metni ile karşılaştırılmıştır. Eserin imlâ, ses ve şekil özellikleri üzerinde kısaca durulmuş karakteristik özellikler ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde elde edilen veriler belirtilmiştir. Çalışmanın sonuna eserin tıpkıbasımı eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risâle, Kesbname, Fütüvvetname, Meslek, Sabungerlik

*Geliş Tarihi: 28 Ekim 2022 – Kabul Tarihi: 24 Kasım 2022

Date of Arrival: 28 October 2022 – Date of Acceptance: 24 November 2022

Келген күні: 28 қазан 2022 ж. – Қабылданған күні: 24 қараша 2022 ж.

Поступило в редакцию: 28 октябрь 2022 г. – Принято в номер: 24 ноябрь 2022 г.

¹ Bu makale 26-27 Eylül 2022 tarihlerinde 17. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı'nda sunulan “Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Sabunculuk Risalesi: Risâle-i Sâbün-Gerî” adlı bildirinin gözden geçirilip genişletilerek yeniden yazılmış şeklidir.

Hüseyin KABA

Dr. Instructor Asst., Tashkent Ali Shir Nevai University of Uzbek Language and Literature,
Tashkent, Uzbekistan (kaba5559@gmail.com) <https://orcid.org/0000-0001-7682-6261>

WRITTEN IN ÇAĞATAY TURKISH A PAMPHLET OF PROFESSION OF SOAP

Abstract

Choosing a profession is one of the most important turning points in a person's life. So much so that some professions and professionals have been more respected than others over the ages. From past to present, treatises describing the history and methods of each profession have been written. The organization in the professional groups also reflects the clues of the state structure. For this reason, by looking at these treatises on the professions in a society, inferences can be made about the social life and philosophy of life of that society. In this study, a manuscript written in Chagatai Turkish and registered with the name "Risāle-i Şābūngerī Bu Turur" in a journal in Hüseyin KABA's personal library was examined. In today's Turkish, it can be called Sabuncu/luk Risalesi. It is thought that the work was written in the late 18th and early 19th centuries. In the work, the names of ten wajibs and seventeen pirs and guides of the Sabun-gerlik profession are listed. After it has been stated that all masters and masters performed their deeds according to the treatise, it is recommended that each master do their job according to this treatise, read and have it taught. It is stated that those who read the treatise will find blessings, and those who do not read and do not practice will be in a difficult situation in the hereafter before the masters and masters, they will be ashamed, and even those who do not act according to this treatise are forbidden to eat. In addition, the origin of the materials used in soap making, their qualities, the production stage of the soap, and the prayer to be recited in each step of the process until it is taken to the market and sold are specified. In our study, first of all, the tradition of writing futuwwa in Turkish culture and the treatises created in this direction and the characteristics of these works were emphasized, and the text was transcribed and compared with the text of "Risāle-i Sābūn-gerlik" written by Molla Muhammed Miskin Gedayī. Spelling, sound and shape features of the work were briefly emphasized and the characteristic features were revealed. In the conclusion section, the data obtained are indicated. A facsimile of the work has been added at the end of the work.

Keywords: Pamphlet, Kesbname, Fütüvvetname, Profession, Profession of Soap

Giriş

Çağatayca veya Çağatay Türkçesi, doğu sahasında 15 ve 20. yüzyıllar arasında kültür ve medeniyet dili olarak kullanılan Türk yazı dilinin genel adıdır. Türk lehçelerinin Orta Asya grubuna mensup Çağatay Türkçesi, 15. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar temelde Doğu Türkistan ve Orta Asya Türk devletlerinin diplomasi, edebiyat ve devlet dili olmakla beraber Avrupa Rusya'sındaki Oğuz olmayan Müslüman Türklerin de edebiyat dili olmuştur [1, s.15]. 15-20. yüzyıl doğu Türklüğünün yazı dili olan Çağatayca ile Türklerin yaşadığı büyük bir coğrafyada Türk İslam kültür ve medeniyetine ait çeşitli konularda ve türlerde sayısı oldukça

fazla eserler oluşturulmuştur. Bu eserlerin çoğunluğunu edebiyat, din, tıp gibi konuları ele alan risaleler teşkil eder. Risale sözlüklerde “Esasen mektup suretinde yazılan küçük kitap, bir mes’ele veya ilm ve fenne dair muhtasar te’lif” [2, s.662], “Genellikle belli bir konuda yazılmış küçük kitap, broşür.” [2, s.1028], “Kısa yazılmış küçük kitapçık.” [3, s.894], “Küçük kitap, broşür” [4, s.1862] vb. şekillerde tarif edilmiştir. Fütüvvet geleneğini anlatan ve mesleklerle ilgili çeşitli bilgiler sunan bu risalelere fütüvvetname adı verilir.

Kubbealtı Lugatı’nda Arapça genç, yiğit, mert kimse, delikanlı, cömert, kerem sâhibi, fütüvvetli kimse [2, s.379], manalarına gelen “fetâ” kelimesinden türetilen “fütüvvet” sözcüğü delikanlılık, gençlik, cömertlik, el açıklığı, sahâvet, dostlarının kusurlarına karşı afla muâmele etme şeklinde izah edilir [2, s.395]. TDK Türkçe Sözlük’te ise dinî ve mesleki birlik, esnaf teşkilatı [4, s.806] şeklinde açıklanır. Bu anlamlarına ek olarak gençlik çağının en ihtişamlı zamanı, delikanlıca tavır ve gençlikten kaynaklı hafifmeşreplik anlamlarını da taşımaktadır [5, s.3]. Fütüvvetnâme ise Arapça futuvvet ve Farsça nâme sözcükleriyle oluşturulmuş olup fütüvvetin kaynağını, esaslarını, merâsim ve uyulması gereken usûl ve kurallarını anlatan eser, manası taşır [2, s.395].

Divanu Lugatı’t-Türk’te “eli açık, cömert; yiğit kimse” anlamlarıyla geçen akı kelimesinden yola çıkarak ahilik teşkilatının isminin Türkçe olduğunu savunanlar yanında Arapça aḥ “erkek kardeş”ten türeyerek aḥî şeklini aldığını savunanlar da vardır.

Arapların “feta” (yiğit) olarak adlandırdığı bu ideal insan tipine, İranlıların “cevan-merd”, yapılan mesleğe de “civan-merdî” dediğini aktaran Karasoy, muhtemelen Hicrî 2. yüzyılın sonlarından itibaren İslâm kültürü dairesine giren Türklerin Arapların “feta”, İranlıların “cevan-merd” olarak adlandırdığı bu ideal insan tipine “akı”, yapılan mesleğe de “akılık” dediğini ve akıların birbirine karşı kardeşçe tavırları sebebiyle bu kelimenin yerini zamanla Arapça ahi (kardeşim) kelimesine bırakmış olduğunu belirtir [6, s.13].

Fütüvvetnameler ilk defa İslâm dünyasında 8. yüzyılda Irak ve İran’da ortaya çıkar ve zamanla tasavvuf çevrelerini ve çeşitli meslek kollarını etkisi altına alır. Tarihsel süreçte sırasıyla sufi fütüvvetnameleri (9-13. yüzyıllar), fütüvvet teşkilatına ait fütüvvetnameler (13- 14. yüzyıllar) ve ahi loncaları fütüvvetnameleri (13- 16.yüzyıllar) olmak üzere üç farklı şekilde ortaya çıkmıştır [7, s.264-265].

Geleneksel Orta Asya halkları zanaatının kendine has özelliklerinden birinin, meslek sahiplerinin bağlı bulunduğu sosyal kurumlar olduğunu belirten Davlatova, bu kurumların, bölgesel geleneklere dayalı kendine özgü özellikler taşıdığına vurgu yaparak kuruluş amaçlarının belirli türlerdeki el sanatlarını icra edenlerin menfaatlerini korumak olduğunu dile getirir. Lonca adı verilen bu

kurumlar, aksakallar olarak nitelendirilen liderler öncülüğünde oluşturulmuş esnaf teşkilatlarıdır [8, s.739]. Toplumsal yaşamın izdüşümü olan meslekleri ve devlet teşkilatlanmalarını, çoğunlukla meslek örgütlenmelerini ele alan fütüvvetname türü yazılı eserlerde görebileceğimizi belirten Alper, bu eserlerin Batı Türklük sahasında, fütüvvet teşkilatının Türkler tarafından geliştirilen ve özellikle Anadolu'da yayılmış şekli olan ahilik teşkilatı temelinde kendini gösterdiğini ve bu sahadaki siyaset, din ve sosyoloji arasındaki ilişkiyi somut verilerle ortaya çıkardığını belirterek bunun kültür tarihimiz için önemini vurgular [9, s.46].

Özellikle Uygur sahası olmak üzere Orta Asya Türk coğrafyasında ve Anadolu'da kaleme alınan risalelerden meslekleri konu alanlar ön plana çıkmaktadır. Muskacılık, dericilik, ayakkabıcılık, değirmencilik, çobanlık, aşçılık, marangozluk, çiftçilik gibi meslekleri konu alan bu risaleler yüzyıllar boyunca meslek erbapları tarafından okunmuş, okutulmuş ve risalelerde yazılanlara göre hareket edilmiştir. Jarring Koleksiyonu ve diğer yazma eser koleksiyonlarında yer alan bu risaleler pek çok araştırmacının çalışmalarına konu olmuş ve bu eserler üzerinde hem edebî yönden hem de dilsel yönden çalışmalar yapılmıştır. Jarring Koleksiyonu'ndaki değişik mesleklere ait on beş risalenin onu üzerinde Serkan ÇAKMAK tarafından doktora tezi hazırlanmıştır [10, s.XVI].¹ Uygur sahasında yazılan risalelerle ilgili *Çağatay Türkçesiyle Yazılan ve Geleneksel Meslekleri Konu Alan Risalelerin Araştırılması, İncelenmesi ve Yayınlanması* adıyla hazırlanan ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen proje kapsamında kitap yayınları yapılmıştır. Bu yayınlarda geleneksel meslekleri konu alan risaleler, mesleklerin ortaya çıkışı ve pratikteki uygulama usulleri, üretim ve bilgi aktarım süreçleri, içerik ve işlev özellikleri vb. yönlerden ele alınarak risalelerin çeşitli özellikleri ortaya konulmuştur.² Semra Alyılmaz tarafından hazırlanan *Risale-i Muze-*

¹ Çakmak hazırladığı tezde; Risâle-i Müze-Düzlük, Risâle-i Nân-Vâyılık, Risâle-i Kâsib, Risâle-i Sodagerçilik, Risâle-i Reng-Rizlik, Risâle-i Kassablık, Risâle-i Dehkânçılık, Risâle-i Bâfendelik, Risâle-i Temürçilik, Risâle-i Çârvâdârcılık isimlerini taşıyan meslek risalelerinin transkripsiyonunu yaparak ses bilgisi ve şekil bilgisi özelliklerini ortaya koymuştur.

² Bu proje kapsamında 2016-2017 yılları arasında Gazi Kitabevi yayınlarından çıkan Risâle-i Harrâtılık (Ağaççılık Risalesi), Risâle-i Dehkânçılık (Çiftçilik Risalesi), Risâle-i Nemed-Mâllık (Keçecilik Risalesi), Risâle-i Tegürmendçilik (Değirmencilik Risalesi), Risâle-i Kassâblık (Kasaplık Risalesi), Risâle-i Aşfezlik (Aşçılık Risalesi), Risâle-i Nân-Vâyılık (Fırıncılık Risalesi), Risâle-i Müze-Düzlük (Ayakkabıcılık Risalesi) adlı kitaplar ilgililerin kullanımına sunulmuştur.

Duzluk [11, 2011] adlı kitap da bu alandaki önemli çalışmalardan biridir.¹ Bu alanda öne çıkan bir diğer risale ise Molla Muhammed Miskin Gedayî tarafından yazılmış olan “Risāle-i Šābūn-gerlik” adlı eserdir. [9, s.47] Kaleme alındıkları dönemde popüler olan ve toplumun ihtiyaçlarına karşılık gelen bu mesleklerle ve meslek erbabıyla alakalı bu eserler dönemin zihniyetini yansıtmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi usta ve çıraklar mesleklerini icra ederken, üretirken ve ürettikleri ürünü pazara götürüp satarken bu risalelerde belirtilen ritüellere göre hareket ederler. Bu bakımdan bir anlamda mesleğin ve geleneğin aktarımında bir köprü vazifesi görmektedir. Risalelerin hitap ettiği kesim ve yazılış amaçları nedeniyle yazılan metinler sade, açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. “Eğer sorsalar ki” ve “Cevap aygıl” gibi konuşma üslubuyla yazılan bu eserler dönemin dilini, kültürünü ve söz varlığını muhafaza ederek devamlılığını sağlamıştır.

Eserin Özellikleri

İncelenen eser Hüseyin Kaba'nın şahsi kütüphanesinde bulunan 12,5x7,5 cm ebatlarında, 116 varaklı sonu eksik bir mecmua içinde kayıtlıdır. Metin ebatları ise 7,5x4,5 cm'dir. Eser, 1b-15b varakları arasında yer almakta olup devamında 16a-32a varakları arasında “Tarikatname Bu Turur” adını taşıyan başka bir metin yer almaktadır. Başlığı “Risāle-i Šābūngerī Bu Turur” şeklindedir. Başlıktan sonra *besmele*, *hamdele* ve *salvele* bölümleri yer almaktadır. Yedinci satırda asıl konu başlamaktadır. Eserde 1b'de 6 satır 15b'de 5 satır diğer varaklarda ise 7 satır bulunmaktadır. Eserin ismi, şahıs isimleri ve eserdeki “eğer sorsalar ki” ve “cevap aygıl” gibi ibareler kırmızı mürekkeple diğer bölümler ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Genel olarak okunaklı bir metin olup bazı sayfalarda zamana ve olumsuz koşullara bağlı lekeler oluşmuştur. 1b-7b arasındaki varakların üst orta bölümünde yanık izleri bulunmaktadır. 1b ve 2b varaklarındaki yanık bölümde kopmalar oluşmuştur. Yazmada eserin kim tarafından ve hangi tarihte yazıldığı ya da kopya edildiği ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamakla beraber devamında yer alan Tarikātnāme metninin temmet kaydında Hicrî 1286 senesi yer almaktadır. Risalenin 41b-64a varakları arasında “Risāle-i Šābūngerī Ayn İst” adıyla yer alan Farsça metninde temmet kaydından sonra sene 1290 ibaresi yer almaktadır.

Eserin İçeriği

Eserin içeriği kısaca şöyledir: İmām Ca°fer-i Šādık'ın rivayetine göre Hz. Dānyāl °Aleyhi's-selām şābūngerlik yapmaktadır ve bu meslek ona Allah'ın emri ile Cebra'il tarafından öğretilmiştir. Dānyāl °Aleyhi's-

¹ Risale-i Muze-Duzluk (İnceleme-Metin-Dizin) - Çizmecilik / Ayakkabıcılık (Mesleğinin) Kitabı, Editörlüğünü E. Gemalmaz ve K. Yavuz'un üstlendiği kitap 2011 yılında Ankara'da Elik Yayınları tarafından basılmıştır.

selām da şakirdlerine öğretmiştir. Devamında mesleğin on vacibi ve on yedi pir mürşit isimleri sıralanır. Bütün pir ve üstatların risaleyle amel kıldıkları belirtildikten sonra her üstadın da bu risaleye göre mesleklerini yapmaları, risaleyi okumaları, okutmaları tavsiye edilir. Risale okuyanların bereket bulacakları okumayan ve amel kılmayanların ise ahirette pir üstatlar karşısında müşkül duruma düşecekleri, utanacakları hatta bu risaleyle amel kılmayanların yediklerinin haram olduğu belirtilir. Ayrıca sabun yapımında kullanılan malzemelerin kökeni, nitelikleri, sabunun yapım aşaması ve pazara götürülüp satılmasına kadar yapılan her işlem basamağında hangi duanın okunacağı belirtilmiştir.

“Eğer sorsalar kim” ve “Cevap aygıl kim” gibi günlük hayatta sıkça kullanılan ifade kalıpları ile soru cevap şeklinde oluşturulan eserin Petersburg ve Taşkent nüshalarında yer alan konu başlıkları aşağıdaki şekildedir:

	Petersburg Nüshası	Taşkent Nüshası
1	Eger sorsalar kim “Şabungerlik kimdin kaldı?”	Eger sorsalar kim “Şābūngerlik kimdin kaldı?”
2	Eger sorsalar kim “Şabungerlikde neçe nemerse vacib boldı?”	Eger sorsalar kim “Şābūngerlik kimdin kaldı farz mu yā vācib mü veya sūnnet mü?”
3	Eger sorsalar kim “Şabungerlikde neçe pir-i mürşid ötüpdür?”	Eger sorsalar kim “Şābūn-gerlikde neçe vācibdür?”
4	Eger sorsalar kim “Şabun-gerlik neçe edebi bardur?”	Eger sorsalar kim “Şābūngerlikde neçe pir mürşid ötüpdür?”
5	Eger sorsalar kim “Dükkānga kadem koyarda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	Eger sorsalar kim “Risāle oqumaqlıq farz mu yā vācib mü?”
6	Eger sorsalar kim “Su koyarda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	Eger sorsalar kim “Şābūngerlik neçe turur?”
7	Eger sorsalar kim “Otun salurda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	Eger sorsalar kim “Şābūngerlik nēdin peydā boldı?”
8	Eger sorsalar kim “Ot kılurda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	Eger sorsalar kim “Yağ ve aşkār ve āhek ve nemek kaydın peydā boldı?”
9	Eger sorsalar kim “Şahār salurda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	Eger sorsalar kim “Yağ alurda rīze kılurda kaysı āyetni oqumaq kerek?”
10	Eger sorsalar kim “Kalaq salurda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	Eger sorsalar kim “Tīzāb kılurda kaysı āyetni oqumaq kerek?”
11	Eger sorsalar kim “Yağ tograrda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	Eger sorsalar kim “Ġusl-ı şerīat ve Ġusl-ı tarīkat ve Ġusl-ı haqīkat kaysıdur?”
12	Eger sorsalar kim “Yağ salurda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	
13	Eger sorsalar kim “Isıq su koyarda kaysı āyetni oqumaq kerek?”	
14	Eger sorsalar kim “Berhem bērürde kaysı āyetni oqursın?”	
15	Eger sorsalar kim “Kelipga usarda	

	kaysı âyetni okursın?”	
16	Eger sorsalar kim “Bāzārga alıp çıkarda kaysı âyetni okursın?”	
17	Eger sorsalar kim “Şābūngerlikde neçe gusl bardur?”	
18	Eger sorsalar kim “Tekbīr neçedür?”	
19	Eger sorsalar kim “Ehl-i kāsibga neçe nemerse farzdur?”	
20	Eger sorsalar kim “Ehl-i kāsibke neçe nemerse sünnetdür?”	

Eserde sabunculuk mesleğinin önemli pir ve üstatları sayılarak pir ve üstatlara dua etmek gerektiği, dua etmeyenlerin ahirette boyunları bükük olacağı vurgulanır. Petersburg nüshasında bin pir ve üstat olduğu belirtildikten sonra bunların sekiz tanesinin her meslek erbabı tarafından bilinmesi gerektiği üzerinde durulur. Taşkent nüshasında ise on yedi pir ve üstat ismi sıralanır. Karşılaştırma yapıldığında ortak bir şahıs ve isimle karşılaşılmamıştır. Bu durum risalenin yazıldığı coğrafya ve o coğrafyada yaşayan pir ve üstatların farklı olmasından kaynaklanabilir. Pir ve üstat isimleri dikkatlice incelenirse Bağdat, Belh, Andican, Rum, Mağrib, Kaşgar, Kabil, Tebriz vb. farklı ve geniş bir coğrafyaya ait şehirler ile anılan isimler öne çıkmaktadır. Şahıslar Hâce, usta ve şeyh gibi unvanlarla anılmaktadır. Her iki nüshada yer alan pir ve üstatlar aşağıdaki şekildedir:

	Petersburg Nüshası	Taşkent Nüshası
1	Avval Hazret-i Hâce °Abdullah	Evvel Hazret-i Dānyāl °Aleyhi’s-selām
2	Èkinçi Hâce Hasan Kāmil	Èkinçi Hâce Rūšnābī
3	Üçünçi Hâce Pehlivan Saykalī	Üçünçi Hâce °Abdurrahman
4	Törtünçi Hazret-i Hâce Zāmirī	Törtünçi Usta °Abdülvāhid
5	Beşinçi Hazret-i Sa°deddīn Kāhī,	Beşinci Baba Rūmī
6	Altınçi Hâce İnşākī Berekātihi	Altınçi Ustā °Abdullah Neccārī
7	Yetinçi Hazret-i Şeyh Celāleddīn Belhī	Sekizinci ¹ Ustā °Abdulhalīl
8	Hazret-i Hâce Aḥmedī Şabūnī	Toğuzınçi Ustā Celāleddīn Andicānī
9		Onuncı Ustā Şemsiddīn Kaşgarī
10		On birinci Ustā °Ömer Bağdādī
11		On ikinci Ustā Rüstem Kābilī
12		On üçünçi Ustā Aşık Aḥmed Tebrizī
13		On dörtünçi Ustā Abdullah Mağribī
14		On beşinci Ustā Hāmiddīn
15		On altınçi Ustā Naşrullah Şād

¹ Yedinci usta adı yazılmamış ve altıdan sekize geçilmiştir.

Dil ve İmlâ Özellikleri

Eserin dili ve imlâsıyla ilgili bazı özellikler şu şekildedir:

1. Türkçe kelimelerde kalınlık incelik durumuna bakılmaksızın /t/ sesi için te (ت) harfi kullanılmıştır:

turur (2b-4)

tutmaqlık (4b-7)

tapqaylar (8a-3)

2. Türkçe kelimelerde kalınlık incelik durumuna bakılmaksızın /s/ sesi için sin (س) harfi kullanılmıştır:

eger sorsalar kim şâbüngerlik (3a-4)

3. **p > f Değişmesi:** Uygur ağzı etkisinde yazılan Petersburg nüshasında yaygın bir şekilde karşımıza çıkan p > f değişimine Taşkent nüshasında rastlanmamıştır.

p->f: pīrān> fīrān (5a/3), pencşembe> fencşembe (5a/7), pīr> fir (6a/4), penāh> fenāh (13a/6).

-p->-f: tapıp> tafıp (4b/5).

4. **-z>-s Değişmesi:** Metinde sadece bir örnek vardır.

revā ervices (15b/3)

5. **-g->Ø:**

kergek> kerek (4a/4), (9b/4)

6. Ek Uyumsuzluğu: İnce ünlülerden sonra kalın ünlülü eklerin gelmesi ek uyumsuzluğu oluşturmuştur.

kūçekleriğa (3b-5)

şākirdiğa (4a-3)

ğazabıge (15a-5)

bërmaqlık (13a-5)

dükānğa kirmağ (15b-2)

7. al- Yeterlik Fiili: Çağatay Türkçesinde yeterlik şekli al- fiili ile oluşturulur. Metnimizde sadece bir örnekte kullanımına rastlanmıştır: “oquyal-” “Oqusun eger oquyalmasa...” (7b-7)

8. bol- Yardımcı Fiili: Metnimizde Çağatay Türkçesiyle yazılan eserde bol- fiili kullanılmış ve bu fiilin Oğuzca karşılığı olan ol- şekline rastlanmamıştır.

9. +nı/+nıng İlgili Eki: Çağatay Türkçesinde iki şekliyle karşımıza çıkan ekin iki şekline de metnimizde rastlanmaktadır. +nı şekli 4 kez +nıng şekli 4 kez kullanılmıştır.

Ḥudāy Ta°ālānı kudreti birle (2b-1/2)

Ḥudāy Ta°ālānı fermanı birle (2a-4/5)

ḥudānı zikri senāsı birle bolmağ (10b-4)

olarını ervāhıdın (13a-6)
üstād^{nıñ} haqıda (5a-2)
pir üstāz^{nıñ} haqını (13a-4/5)
pir üstād^{nıñ} rühi (14b-5/6)
hudā^{nıñ} ğazabıge (15a-5)

10. -maqlık Eki: Metnimizde sadece bir örnekte -mağlık şekliyle kullanılmış olup diğer örneklerde -maqlık şeklini görmekteyiz. Petersburg nüshasında ise iki örnekte -maqlık şekli kullanılırken -mağlık şekli 19 defa kullanılmıştır.

°amel kıлмаğlık (P 14b-4)
dost tutmağlık (P 6a-5)
kıлмаğlık (P 6b-2)
hōş-hūy bolmağlık (T 4b-6)
qorqmağlık (T 4b-7)

11. Petersburg nüshasında -gU ve -GAy, Taşkent nüshasında sadece -GAy gelecek zaman eki kullanılmıştır.

şermende ve rüsvā bolğusıdur (P 8a/4-5)
rāzı bolğay (P 12b/9)
şermende bolğay (T 6b/3)
bereket tapqaylar (T 8a/2-3)

12. turur> dur: 4 defa turur, 1 defa +dur şekli kullanılmıştır.

bu turur (1b/1)
lazım turur (2b/4)
on turur (4a/2)
neçe turur (8a/5)
qaysıdur (12b/7)

Metin

[1b]

(1) Risāle-i Şābūngerī¹ Bu Turur

(2) Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (3) El-ḥamdulillāhi rabbi'l-°ālemīn (3) ve'l-°ākıbetü'l (4) muttaqīn ve's-şalavātü's-selām (5) °alā resüle Muḥammed² ve alihi ve aşḥābe (6) ecma[°]in.³ **İmām Ca[°]fer-i Şādıq [2a]** (1) ve reh-nümā-yı muvāfiq raziya'llahu anh (2) risāle-i şābūngerlikni⁴

¹ P:şābūngerlik

² P: “resūlile Muḥammedin” şeklinde okunmuş. Yazmadaki şekliyle doğru okunuşu “resūle Muḥammed” şeklinde olmalıdır.

³ P: Ammā Ḥazret-i Ḥaḳ subḥāne ve Ta°ālā'ğa ḥamd <u> senā aytkandın kin Ḥazret-i Muḥammed Muştafa şall'allāhu °aleyhi ve-sellemğa dürüdle aytkandın kin Ḥazret-i 4a/5-8 : T: -

⁴ T: raziya'llahu anh risāle-i şābūngerlikni 2a/1-2 : P-

andağ (3) rivāyet kıılurla[r] kim **Ḥazret-i (4)** Dānyāl °Aleyhi's-selām Ḥudāy Ta°ālānı (5) fermanı birle şābūngerlik kıılıpdurlar¹ (6) **Eger sorsalar** kim “Şābūngerlik (7) kimdin qaldı?”² [2b] (1) **Cevāb** ayğıl kim: “Ḥudāy Ta°ālānı (2) kudreti birle şābūngerlik kıılıpdurlar (3) çendān nimerseleler lazım (4) turur amma³ Ḥudāy Ta°ālā Ḥazret-i (5) Cebrā'ılğa fermān kııldı farz boldı⁴ şābūngerlikni⁵ (6) Ḥazret-i Cebrā'ıl °Aleyhi's-selām (7) Ḥazret-i Dānyāl [3a] (1) °Aleyhi's-selāmğa⁶ ta°līm bērdiler⁷ (2) Ḥazret-i Dānyāl °Aleyhi's-selām (3) kūçekleriğa⁸ ta°līm bērdiler⁹ (4) **eger sorsalar** kim şābūngerlik (5) kimdin qaldı farz mu yā vācib (6) mü veya sūnnet mü¹⁰ **cevāb** ayğıl (7) kim Ḥudāy Ta°ālā Ḥazret-i Cebrā'ılğa [3b] (1) ferman kııldı farz boldı (2) Ḥazret-i Cebrā'ıl °Aleyhi's-selām (3) Ḥazret-i Dānyāl °Aleyhi's-selāmğa¹¹ (4) ta°līm bērdi vācib boldı Ḥazret-i (5) Dānyāl °Aleyhi's-selām kūçekleriğa (6) ta°līm bērdiler¹² sūnnet (7) boldı **eger sorsalar kim** şābūn-gerlikde [4a] (1) neçe vācibdür¹³ dēseler¹⁴ **cevāb** (2) ayğıl kim on turur¹⁵ evvel (3) üstād şākirdiğa ta°līm (4) bēрмақ kerek °ilm-i şerī°atnı (5) ve ādāb-ı țarīkatnı ḥayr ḥaқīkatnı (6) ta°līm bēрмақlık¹⁶ ēkinci (7) şākird üstādiğa ḥizmet [4b] (1) kıılmaқlık¹⁷ **üçünci** ḥayr (2) saḥāvet birle bolmaқlık¹⁸ (3) **törtünci** özini faқīr tutmaқlık¹⁹ (4) **beşinci** kiři ḥaқıdım (5) bir... kıılmaқlık²⁰ **altıncı** (6) ḥōş-ḥūy bolmaқlık **yētinci** ḥudāy (7) Ta°ālādın qorқmaқlık²¹ **sekizinci** şāliḥ kişilerni dūst

¹ P: şābūngerlikde neçe ḥāşıyyetler bardur. Ḥudāy Ta°ālā şābūngerlikni öz kudreti birle āferīde kııldı 4b/3-5

² P: dēseler 4b/7 : T:-

³ T: Ḥudāy Ta°ālānı kudreti birle şābūngerlik kıılıpdurlar çendān nimerseleler lazım turur amma 2b/1-4 : P:-

⁴ P: farz boldı 4b/9:T:-

⁵ P:-

⁶ P: Dānyāl °aleyhi's-selām 5a/1-2

⁷ ta°līm bērdi 5a/2

⁸ P: ümmetleriğe 5a/3-4

⁹ P: ta°allüm bērdi 5a/4

¹⁰ T: farz mu yā vācib mü veya sūnnet mü 2b/5-6: P:-

¹¹ P: °aleyhi's-selām

¹² P: ümmetleriğe ta°allüm bērdi 5a/3-4

¹³ P: nimerse vācib boldı dēseler 5a/5-6

¹⁴ P: dēseler 5a/6:T-

¹⁵ P: On nimerse vācib boldı5a/7

¹⁶ P: üstādi şāgirdleriğa °ilm-i şerī°atnı °ilm-i țarīkatnı °ilm-i ḥaқīkatnı ta°līm bērmeklik 5b/1-3

¹⁷ P: üstādi şāgirdiğa şābūngerlikni ta°allüm bērmeklik 5b/4-5

¹⁸ P: bolmaқlık 5b/7

¹⁹ P: şikeste tutmaқlık 6a/1

²⁰ P: şikeste-dil bolmaқlık 6a/2

²¹ P: qorқmaқlık 6a/4

tutmaçlık¹ **toğuzuncı [5a] (1)** şābūn kıılır maħalde pīr **(2)** üstādınñ ħaķıda fātiħa oğumaçlık² **(3) onuncı** cüst **(4)** < ü > çālāk şābūn kıılmaçlık³ **(5) eger sorsalar** kim şābūngerlikda⁴ **(6)** neçe pīr mürşid ötüpdür deseler⁵ **(7) cevāb** ayğıl kim on yēti pīr mürşid **[5b] (1)** ötüpdürler⁶ **evvel** Ĥāzret-i Dānyāl **(2)** °Aleyhi's-selām **ēkinci** Ĥāce Rüşnābī **(3)** üçüncü Ĥāce °Abdurrahman **(4)** tōrtüncü Usta °Abdülvāhid **(5) beşinci** Baba Rūmī **(6)** altıncı Ustā °Abdullah Neccārī **(7)** sekizinci⁷ Ustā °Abdulħalīl **[6a] (1)** toğuzuncı Ustā Celāleddīn Andicānī **(2) onuncı** Ustā **(3)** Şemsiddīn Kaşğārī on birinci **(4)** Ustā °Ömer Bağdādī on ikinci Ustā **(5)** Rüstem Kābilī on üçüncü Ustā **(6)** Aşık Aħmed Tebrīzī on tōrtüncü **(7)** Ustā Abdullah Mağribī on beşinci **[6b] (1)** Ustā Ĥāmiddīn on **(2)** altıncı Ustā Naşrullah Şād⁸ **(3)** Şunca üstādlar ötüpdürler **(4)** risāleğa °amel kıılıpdurlar **(5)** Her üstādı şābūngerlik risālesidin **(6)** bī-ħaber bolsa bitip **(7)** almasa her haftada ya her ayda **[7a] (1)** oğutmasa ħayr iħsān kıılmasa **(2)** kıyāmet küni pīr üstād aldıda **(3)** şermende bolğay⁹ **eger sorsalar (4)** kim risāle oğumaçlık **(5)** farz mu yā vācib mü **cevāb (6)** ayğıl kim Ĥāzret-i ĥudāvendi **(7)** Ta°ālā emr kııldı farz boldı **[7b] (1)** Ĥāzret-i Cebrā'īl °Aleyhi's-selām **(2)** Ĥāzret-i Dānyāl °Aleyhi's-selāmğa **(3)** ta°līm bērdiler vācib boldı **(4)** Ĥāzret-i Dānyāl °Aleyhi's-selām **(5)** küçekleriğa ta°līm bērdiler **(6)** sünnet boldı **risāleni** özi **(7)** oğusun eger oğuyalmasa oğutup **[8a] (1)** işitsün oğuşan birle **(2)** berāber bolur sevāb ve bereket **(3)** tapķaylar elbette ġāfīl bolmanğlar **(4) eger sorsalar** kim şābūngerlik **(5)** neçe turur **cevāb (6)** ayğıl kim Ĥudāy Ta°ālā Ĥāzret-i **(7)** Cebrā'īlğa fermān kııldı Ĥāzret-i **[8b] (1)** Cebrā'īl Ĥāzret-i Dānyāl °Aleyhi's-selāmğa **(2)** ta°līm bērdiler Ĥāzret-i °Aleyhi's-selām **(3)** küçekleriğa ta°līm bērdi **(4)** şābūngerlik meşhūr boldı **(5) eger sorsalar** kim şābūngerlik **(6)** nēdin peydā boldı **(7) cevāb** ayğıl kim yağdın ve aşķār **[9a] (1)** Ve āhek ve

¹ T: "sekizinci şālih kişilerni dūst tutmaçlık" bu bölüm sayfa kenarına yazılmıştır.:P: °ālimlerni, faķrlarnı dost tutmaçlık 6a/5

² P: şābūngerlik kıılır maħalde pīrān-ı mā-teķaddümlerniñ ve üstādlarınñ erv<ā>ħ-ı şerīfleriğa du°ā ve teķbīr kıılmaçlık 6a/7-6b/2

³ P: cüst <ü> çālāk bolup şābūngerlikni pīrlerniñ ervāħlarığa kıılmaçlık 6b/3-5

⁴ P: Şābūngerlikde 6b/6

⁵ P: deseler 6b/7: T: -

⁶ P: Yana miñ pīr-i kāmīl ve mükemmeller ötüpdür ammā bulardın bu sekiz pīrni bilmeklik elbette de lāzımdurlar 6b/8-7a/3

⁷ Yedinci usta adı yazılmamış ve altıdan sekize geçilmiştir.

⁸ T: 6a/1-6b/3: P: -

⁹ P: Üstād-ı mā-teķaddümler bu tariķa birle °amel kıılıp kıılığan kesb ü kārıdın ħayr berekāt tafıpdurlar ammā üstād-ı şābūn-ger bu risāle bile °amel kıılmay bu kāsib-kārıdın tafsa yēgen loķması ħarāmdur. Tanğla kıyāmet küni, āmennā ve şadda<ķ>nā künleride firān-ı mā-teķaddümleri ve üstād-ı kāmilleri aldıda şermende ve rüşvā bolğusıdır. Eki közi nā-bīnā, yüzi kara bolur. Üstād-ı şābūn-ger fencsembe ve adīne künleride ötken fir kāmilleriñ ervāħ-ı şerīfleriğa [.....] kıılıp du°ā teķbir kıılmaç elbette lāzımdur. 7b/3-8b/4

nemekdin peydā boldı. (2) **Eger sorsalar** kim yağ ve aşkār (3) ve āhek ve nemek kaydın peydā boldı (4) **cevāb aygıl** Hāzret-i Cebra’ıl (5) ve Hāzret-i Dānyāl °Aleyhi’s-selāmğa (6) çıkarıp bērdiler ve şābūngerlikni (7) kıldılar¹ **eger sorsalar [9b]** (1) kim yağ alurda rīze kıturda (2) kıysı āyetni oqumaq kerek **cevāb** (3) aygıl kim bu āyetni oqumaq (4) kerek İnnā ce°alnā fī a°nākıhim (5) aqlālen fehiye ilel ezkāni (6) fehum muq̄mehūn² demek gerek **eger** (7) **sorsalar** kim tizāb kıturda [10a] (1) kıysı āyetni oqumaq kerek (2) **cevāb** aygıl kim bu āyetni (3) oqumaq kerek Yevme yefirru-l (4) mer-u min eḥīhi ve ummihi ve ebīhi³ (5) demek kerek şābūn kıturda (6) dūkānga kirgende bu tesbīhni (7) oqumaq kerek bi’smi’llāhi’l [10b] (1) vāhidül *kaḥhār* bi’smi’llāhi’l (2) kerīm⁴ **ekinci** özini pāk (3) tutmaq kerek **üçünci** dāyim (4) ḥudāni zikri senāsı birle bolmaq (5) kerek şābūn bolğanda bu āyetni (6) oqumaq kerek Bi’smi’llāhi (7) yā evvel yā āḥir⁵ demek kerek ve zarf [11a] (1) almaqda naşrun minallāhi ve fetḥun (2) qarīb⁶ demek kerek zarf kimdin (3) qaldı Baba Şāḥib Velīdin (4) qaldı ve tūng kimdin qaldı (5) Şemshūydın qaldı yığıp (6) almaqda bu āyetni oqumaq (7) kerek cennātin tecrī min taḥtīhāl [11b] (1) enhāru⁷ demek kerek şābūnnı (2) zarfğa salurda bu āyetni (3) oqumaq kerek tevekkeltü (4) °alallahi⁸ **şābūnnı** évidin (5) çıkarurda bu āyetni (6) oqumaq kerek Elḥamdu lillāhillezī (7) ḥalaqaz zulumāti ven nūr⁹ [12a] (1) bazargā bargānda bu āyetni (2) oqumaq kerek yā ğıyāsel (3) müsteġīsine yā ḥannān yā mennān (4) yā ḥay yā kıyyūm¹⁰ demek kerek bazargā (5) olurgānda **bu āyetni** oqumaq (6) kerek Elem nec°al lehu (7) °ayneyni ve

¹ T:8b/5-9a/7:P-

² “Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır.” Yasin suresi 8. ayet

³ “O gün insan kardeşinden kaçır, annesinden ve babasından...” Abese suresi 34-35. ayet

⁴ Vāhid ve Kaḥhār olan, Yüce Allah’ın adıyla[başlarım]...

⁵ Evvel ve Ahir olan Allah’ın adıyla[başlarım].../Başında ve sonunda Allah’ın adıyla [başlarım]...

⁶ “Seveceğiniz başka bir şey daha var: **Allah'tan yardım ve yakın bir fetih.** Müminleri (bunlarla) müjdele.” Saff suresi 13. ayet

⁷ “Şüphesiz Allah, inanıp salih ameller işleyenleri, **içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır.** İnkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir.” Muhammed suresi 12. ayet

⁸ “İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan **Allah'a dayandım.** Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbiniz dosdoğru bir yol üzerindedir.” Hud suresi 56. ayet

⁹ “**Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur.** Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.” Enam suresi 1. ayet

¹⁰ Yardım isteyenlerin yardımcısı; kullarını süresiz olarak rızıklandıran, bol bol nimet veren. Ey daima hayatta olan Hayy, bütün varlıkları ayakta tutan Kayyum! Rahmetinin hakkı için senden yardım istiyorum.”

lisānen ve şefeteyni [12b] (1) ve hedeynahünneceyeni¹ demek kerek (2) terāzūğa salurda **bu āyetni** (3) oğumak kerek yā ğiyāsel (4) müsteġis̄ine yā ħannān yā mennān (5) yā ħay yā kayyūm² demek kerek **eger sorsalar** (6) **kim** ğusl-ı şerī^cat ve ğusl-ı (7) tarīkat ve ğusl-ı ħaķīkat kıysıdır [13a] (1) **cevāb** aygıl kim ğusl-ı şerī^cat (2) özini pāk tutmak ve ğusl-ı (3) tarīkat risāle saqlamak (4) ve ğusl-ı ħaķīkat pir üstāznıġ (5) ħaķını nezr ü nebārını bërmaķlık (6) olarnı ervāhıdın meded ve (7) isti^cānet tilemaķ³ **her üstād** [13b] (1) şābūnger risālesiz iş (2) kılsa risāle saqlamasa kıyāmet (3) küni pir üstād aldıda yüzi kara (4) bolğay **Ĥazret-i Dānyāl** ^cAleyhi's-selām (5) aġga şefā^cat kıлмаğaylar (6) üstād muķaddemler aldıda (7) şermende bolğay bu dünyāda [14a] (1) her kışidin nēmerse alıp biredür (2) ħarām yeydür her üstād (3) şābūnger **risālesini** saqlasa (4) her ayda ve her yılda bir yā ēki (5) veyā üç veyā tōrt oğusa (6) veyā özi birle tutsa kündin (7) künge bereket bergey kıyāmet küni [14b] (1) Dānyāl ^cAleyhi's-selām rāzī (2) bolğaylar pir üstād ol (3) bendedin şād bolğay (4) **pir üstād** ve her şākird risāle saqlamasa (5) yā oğutup eşitmese pir üstādınġ (6) rūhı ol kışidin rāzī (7) bolmağay **risāle** saqlağanga [15a] (1) ihānet kılsa düzeh lāzım bolur (2) **ve ħadışnıġ** delīl birle kāle (3) Kale'n-nebiyyi ^cAleyhi's-selām el-kāsibu ħabibullah⁴ (4) her kim bu ħadış peyğambarğa münker bolsa (5) ħudānıġ ġazabıge giriftār bolğay (6) her üstād şābūnger risālesi (7) birle ^camel kılsa dünyā ve āħreti ma^cmūr [15b] (1) bolğay bir üstād şābūnger risālesini (2) saqlamasa dükānga kirmaķ (3) ve tekbīr aytmak revā ermes her loğma ki (4) yeydür ħarām yeydür ne^cuzu billahi (5) min zālīk⁵ temmet / tamām.

Sonuç

Türkçe geçmiştēn günümüze çeşitli beylikler, devletler ve imparatorluk düzeyinde geniş bir coğrafyada konuşulan ve sayısız yazılı eserler bırakan kültür, medeniyet ve devlet dilidir. Türklerin etkileşim içinde oldukları kültürleri, geniş bir coğrafyaya yayılan Türkçe ile yazılmış metinler üzerinden takip ve tespit etmek mümkündür. Geçmişimize ışık tutan ve dil ve imlā özelliklerinden Çağatay Türkçesi ile yazıldığı tespit edilen bu eserlerden biri olan “Risāle-i Şābūngerī Bu Turur” adlı risalede sabunculuk mesleğine ait ritüeller, pratikler,

¹ “Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?” Beled suresi 8-10. ayetler

² Yardım isteyenlerin yardımcısı; kullarını süresiz olarak rızıklandıran, bol bol nimet veren. Ey daima hayatta olan Hayy, bütün varlıkları ayakta tutan Kayyum! Rahmetinin hakkı için senden yardım istiyorum.”

³

⁴ “Hz. Nebi (as) buyurdu ki: Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) ma'rifetini ve rızasını kazanan onun habibidir, sevgili kuludur. (Hadis)

⁵ “Böylelerin şerrinden Allah'a sığınırız.”

sabunculuğa özgü söz varlığı tespit edilmiş ve alan yazına katkıda bulunma amacı güdülmüştür. Dil özelliklerine göre 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında, Doğu Türkçesinin klasik sonrası devrinde, Çin Halk Cumhuriyeti Uygur Özerk bölgesinde, hususiyetle Kaşgar ve Hoten'de yazıldığı tahmin edilen Petersburg nüshası ile bugünkü Özbekistan sınırları dahilinde kalan Fergana, Andican, Taşkent, Buhara vb. vilayetleri içine alan coğrafyada yazıldığı anlaşılan Taşkent nüshasının *besmele*, *hamdele*, *salvele* gibi genellikle yazma eserlerin teşkilinde bulunan bölümler ve mesleğe uluhiyet kazandırmak için sırasıyla *Allah*, *Cebrail* ve *Cafer-i Sadık* silsilesi yoluyla mesleğin ortaya çıkışı gibi temel unsurlar dışında birbirinden farklı olduğu gözlenmiştir. Bu farklılık sabun yapılırken, pazara götürülürken, satılırken okunan dualar ve pir üstat isimlerinde ve memleketlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılık söz dağarcığını oluşturan kelimelerin kullanımında da net bir şekilde tespit edilmiştir. Örnek olarak Petersburg nüshasında tercih edilen ümmet kelimesine karşılık Taşkent nüshasında küçek kelimesi kullanılmıştır. Şekil unsuru olarak ise gelecek zaman eki olarak Petersburg nüshasında -ğU Taşkent nüshasında -GAy şekli kullanılmıştır.

Kaynakça

1. Eckmann, Janos. *Harezmi Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları. -Ankara: 2017.
2. Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Seçil Ofset, İstanbul: 2010.
3. Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, (Yay. Haz. Aydın Sami Güneççal), 13. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1996.
4. *TDK Türkçe Sözlük*. TTK Basımevi, Ankara: 1998.
5. Taeschner, Franz. "İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı", *İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.XV. 1953. s.3-32.
6. Karasoy, Yakup. "Âhi Kelimesi ve Türk Kültüründe Âhilik", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 14, 2003. s. 1-23.
7. Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, 1996. s. 261-263.
8. Davlatova, Saodat Tilovberdievna. "Risala as a collection of statues and rules concerning handicraft" [Zanaatla İlgili Kural ve Kaidelerin Bir Nizamnamesi Olarak Risale], *Molodoy Uçoni*, 4 (63), 2014. s. 739-743.
9. Alper, Serap. "Risâle-i Sâbûn-Gerlik", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 1, 2016. s. 45-69.
10. Çakmak, Serkan. "Jarring Koleksiyonundan Uygurca Meslek Risaleleri, Giriş-İnceleme-Metin-Dizin", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erzurum: 2016.
11. Alyılmaz, Semra. *Risâle-i Mûze-düzluk (İnceleme-Metin-Dizin)*, Elik Yayınları, Ankara: 2011.
12. *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/86-G, Ankara: 2015.

Аңдатпа

Мамандық таңдау - адам өміріндегі ең маңызды кезеңдердің бірі. Сонымен қатар, ғасырлар бойы бірқатар мамандықтар мен кәсіби мамандар басқаларға қарағанда құрметке ие болды. Өткенімізден бүгінгімізге дейін әр кәсіптің тарихы мен әдістерін сипаттайтын трактаттар жазылды. Кәсіби топтық ұйым мемлекеттік құрылымға қатысты кеңестерді көрсетеді. Осы себепті де қоғамдағы кәсіптер туралы трактаттарға қарай отырып, сол қоғамның әлеуметтік өмірі және өмір пәлсапасы жайлы қорытынды жасауға болады. Бұл зерттеуде Хусейн Кабаның жеке кітапханасынан табылған “Risāle-i Şābūngerī Bu Turur” атымен сақталған Шағатай тілінде жазылған қолжазба зерттелді. Қазіргі уақытта «Сабын жасау трактаты» деп атауға болады. Еңбек XVIII ғасырдың соңы мен XIX ғасырдың басында жазылған деген болжам бар. Еңбекте сабынгер кәсібіндегі он уәжіп, он жеті пір мен бағыттаушы есімдері көрсетілген. Барлық ұсталар пірінің әміріне сәйкес амал жасалғаны айтылған соң, әрбір шебер өз жұмысын осы трактат бойынша орындауы керек, трактатты оқулары керек, оқуға ұсынулары тиіс. Трактатты оқығандардың сауапқа кенелетіндігі, оқымаған, амал жасамағандардың ақыретте ұста иелері алдында қиын жағдайға тап болатындығы, ұятқа қалатындығы, бұл трактат бойынша амал қылмағандардың жеген тағамы да харам болатындығы айтылады. Сондай-ақ, сабын жасауда қолданылатын қоспалар, олардың ерекшеліктері, сабынның жасалу кезеңі мен базарға апарып сатылғанға дейінгі кезеңі, әр қадамында қай дұғаның оқылатыны айтылады. Зерттеуімізде ең алдымен Түрік мәдениетінде футуризмді жазу дәстүрі және бұл еңбектің ерекшеліктеріне, осы бағыттағы трактаттарға тоқталған және еңбек осы уақытқа дейінгі сабын жасау туралы жалғыз транскрипцияланған көшірме болуымен қатар, Молла Мұхаммед Мискин Гедай тарапынан жазылған “Risāle-i Sābūn-gerlik” мәтінмен салыстырылған. Еңбектің емле, дыбыстық, пішіндік ерекшеліктеріне қысқаша тоқталып, өзіне тән ерекшеліктері анықталған. Қорытынды бөлімінде алынған мәліметтер көрсетілді. Зерттеудің соңында шығарманың типтік басылымы қоса берілген.

Кілт сөздер: Трактат, Кәсіпнаме, Футуветнаме, Мамандық, Сабынгерлік
(Хусейн КАБА. ШАҒАТАЙ ТІЛІНДЕГІ ЖАЗЫЛҒАН САБЫН ЖАСАУ КӘСІБІ ТУРАЛЫ ТРАКТАТ: RĪSĀLE-Ī SĀBŪN-GERĪ)

Аннотация

Выбор профессии – один из важнейших поворотных моментов в жизни человека. Настолько, что одни профессии и профессионалы на протяжении веков пользовались большим уважением, чем другие. Начиная с древних времен и по настоящее время были написаны трактаты, описывающие историю и методы каждой профессии. Организация в профессиональных группах также отражает признаки государственного устройства. По этой причине, глядя на эти трактаты о профессиях в обществе, можно сделать выводы о социальной жизни и жизненной философии этого общества. В этом исследовании была изучена рукопись, написанная на чагатайском языке и зарегистрированная в журнале под названием «Risāle-i Şābūngerī Bu Turur» в личной библиотеке Хусейна Каба. На современном турецком языке его можно назвать «Трактат об изготовлении мыла». Считается, что произведение было написано в конце 18 - начале 19 веков. В работе перечислены имена десяти ваджибов, семнадцати пиров и наставников профессии мыловаров. После того, как было сказано, что все мастера совершали свои дела согласно трактату, рекомендуется каждому мастеру выполнять свою работу, читать и обучать согласно этому трактату. Утверждается, что читающие трактат обретут благословения, а те, кто не читает и не практикует, окажутся в затруднительном положении в загробной жизни перед мастерами, им будет стыдно, и даже тем, кто не действует согласно этому трактату запрещено есть. Кроме того, указывается происхождение материалов, используемых в мыловарении, их качество, этап производства мыла и молитва, которую следует читать на каждом этапе процесса, пока оно не будет доставлено на рынок и продано. В нашем исследовании в первую очередь подчеркивалась традиция написания футувва в тюркской культуре и трактаты, созданные в этом направлении, и особенности этих произведений. Наряду с этим была сделана транскрипция произведения и сопоставлена с единственным до сих пор имеющимся экземпляром о мыловарении «Risāle-i Sābūn-gerlik» написанный Муллоу Мухаммедом Мискином Гедаи. Кратко подчеркнуты орфографические, звуковые и формообразующие особенности произведения и выявлены характерные признаки. В разделе заключения указаны полученные данные. В конце работы добавлено факсимиле работы.

Ключевые слова: Трактат, Кесбнаме, Фютювветнаме, Профессия, Профессия Мылавар

(Хусейн КАБА. ТРАКТАТ ОБ ИЗГОТОВЛЕНИИ МЫЛА, НАПИСАННЫЙ НА ЧАГАТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ: RİSÂLE-İ SÂBÛN-GERÎ)

Tıpkıbasım

